

Проф. др Мило МАРКОВИЋ
Подгорица

ДОПРИНОС АКАДЕМИКА ШОШКИЋА РАЗВОЈУ ЕКОНОМСКЕ МИСЛИ (НАУКЕ)

О академику проф. др Браниславу Шошкићу и његовом стваралаштву лако је и тешко говорити. Лако јер је оставио иза себе богати опус, а тешко јер није баш једноставно, за овакву прилику одабрати оно што је најзначајније, а чиме би се посебно истакао његов допринос економској науци. А тај допринос је веома значајан.

За разлику од многих економиста који су се ислучиво бавили теоријском проблематиком, академик Шошкић је оставио видан траг и у економској теорији и економској политици (пракси), што му обезбјеђује једно од најзначајнијих мјеста у економској науци на југословенским просторима (бивша СФРЈ).

Уводна разматрања о економској науци

У дијелу радова академика Шошкића о теоријском аспекту економске науке, вриједна пажње је поставка у којој он дефинише предмет економских доктрина. Економске доктрине проучавају: "... читаву досадашњу економску мисао посматрану у развоју било по правцима и мислицима - хронолошки, што је најчешћи случај, било по свим економско-теоријским проблемима (вриједност и цијене, новац, расподјела, најамнина, профит и рента, итд.) било еволутивно"¹⁾ (Др Шошкић, *Економска мисао и економска историја*, Београд, 1987, Савремена администрација, стр 6). А то значи, да је ријеч о једној универзалној свеобухватној науци, која обрађује све економске проблеме и ауторе одређених теорија.

Задатак економске науке, академик Шошкић, одређује на сљедећи начин: "На тлу се наука налази само она економска мисао која у центру свога рада има анализу и истраживање економске стварности, њених категорија и законитости. Ако тога нема, ако, дакле, недостаје истраживање и анализа, онда нема ни науке"²⁾ (Б. Шошкић, цит. дјело, стр. 12) Задатак те науке се огледа, у томе да из анализе извуче одговарајуће

закључке који ће "омогућити да се промијени дати економски поредак који је постао дефектан"³⁾ (Исто).

Разматрајући односе теорије и праксе, академик Шошкић истиче да економска теорија заостаје за привредном праксом. Теорија није крчила путеве смјелим радикалним подухватима праксе. Разлоге оваквом стању он налази у кадровском потенцијалу (из области економске теорије), с једне стране, и динамички ограниченом карактеру нашег привредног живота. Трећи узрок оваквом стању он види у томе што теорија није била оријентисана према актуелној економској теоријској проблематици. Из тих разлога је велики број универзитетског особља дуго времена био одвојен од привредне стварности.

Разматрајући мјесто политичке економије у систему економских наука, академик Шошкић каже да је њу требало схватити као цјеловиту науку која би третирали и теоријску и апликативну науку. Но, она је остала као "синоним само економске теорије". И даље, она је остала "чиста" наука "прилично апстрактна и у великој мјери одвојена од актуелних економских проблема." На другој страни, разне економике, које су третирали одређене гранске проблеме "остале су без потребне теоријске ширине".

"Мислим да је битно правити разлику између онога што је наука, с једне, и онога што је мисао, теорија, концепција, с друге стране. По мом дубоком убјеђењу", каже Шошкић, "постоји само једна наука. Постоје различите теорије, различити правци, различите школе економске мисли. Постоји мисао која је марксистичка и остала која је ванмарксистичка".⁴⁾ (Б.Шошкић, Економска мисао, цит. дјело, стр. 68)

Дуго времена, каже академик Шошкић, највећи дио наших економиста необјективно се односио према економској мисли на Западу, посматрајући скоро читаво то стваралаштво, малтене као вулгарну економију, не схватајући даје таква оријентација доводила до непознавања стварности и резултата до којих је та наука дошла. Наша економска наука је у значајној мјери заостајала у разради Марксове научне мисли. Ово се прије свега односи на разраду његове квалитативне анализе. Дуго времена се заостајало у разради тако важних проблема, као што су: цијене, тржиште, национални доходак, лични доходи, незапосленост, стабилизација, финансије, монетарна политика, инфлација и међународни економски односи. "Због свега тога већина наших уџбеника политичке економије, поред свога идеолошко васпитног карактера, у веома оскудној мјери имају стручно-економски карактер, са становишта потребе наше привредне изградње".⁵⁾ (Цит. дјело стр. 32) Добрим дијелом, овакво стање, професор Шошкић налази у несистематској, далекосежној политици у области економске науке.

Теорија британских класика, према академику Шошкићу, остаје увијек актуелна ко год не жели да "сузи своју економску културу". На њој као на плодном тлу настао је Марксов економско-теоријски систем, као директни наставак енглеске класичке економије у "вишој разрађеној форми".

Кад је ријеч о савременој економској мисли нашег вијека, онда је то, по професору Шошкићу, појава Кејнса и његовог главног дјела. Појава

Кејнса значи да се економска наука почела бавити макро-економском анализом, што значи повратак британским класицима и Марксу. Одбацивање Сејовог "закона тржишта" означава да тржишни механизам капитализма није у стању да обезбиједи пуну запосленост. Одбацивање либералног концепта развоја привреде и трасирање политике државне интервенције у послове привреде значајна је Кејсова заслуга. "Као што је погрешно не видјети разлику између Кејнса и претходне теорије, погрешно је оцјењивати Кејнсову теорију као потпуно негирање маршалијанске микро-економске теорије цијена и расподјеле. Став Кејнса према капитализму ауторски не дисквалификују читаву његову анализу, аналитички инструментариј и одређене мјере економске политике".⁶⁾ (Цит. дјело стр. 58)

Академик Шошкић је у свом стваралаштву значајну пажњу посветио односу марксистичке према ванмарксистичкој економској мисли. Проблеми које је макрсистичка економска мисао боље сагледала, односе се на: акумулацију капитала, репродукцију, реализацију, кризе, монополистичку фазу у развоју капитализма. "Марксистички писци били су заинтересовани за критичку анализу капиталистичких производних односа, за развој капитализма и демаскирање апологетике грађанских економиста".⁷⁾ (Цит. дјело стр. 62). Анализа тржишта и цијена остала је дуго ван домена њиховог интересовања. Економетрија, запосленост, програмирање, кибернетика и методологија биланса народне привреде развили су се послје 30-их година нашег вијека.

Главни циљ, како Маркса, тако и његових сљедбеника био је критичка анализа капитализма и разобличавање апологетике. Али била би грешка ако би се ограничили само на ту страну проблема. Данашња марксистичка економска мисао има знатно сложенији задатак у односу на стање непосредно послје Маркса. Преласком на социјалистичку привредну изградњу економска теорија треба да служи "као основица одговарајуће економске политике".

Говорећи још једанпут о односу марксистичке и ванмарксистичке мисли (а Шошкић признаје само ту подјелу) он каже за ову последњу да би било "крајње неадекватно казати да је она лишена објективних научних доприноса". "Марксов рад може да послужи као довољно широка теоријска основица како за разраду свих оних основних проблема савремене капиталистичке и социјалистичке привреде, којима се он из одређених разлога није, или није довољно бавио".⁸⁾ (Цит. дјело, страна 40). Међутим, наставља професор Шошкић, било би крајње поједностављено ако би се Марксов рад проглашавао основицом скоро свих већ постојећих савремених теорија на Западу.

Говорећи о односу теорија - пракса, он каже, да би економска теорија требала да буде теорија економске политике. "Марксова економска теорија представља један од најзначајнијих корака у развоју економске науке. Маркс је успио да сачува, коригује и даље развије све научне елементе главних представника класичне политике економије Смита и Рикарда и да вршећи нове, свестраније и суптилније анализе, да један од најкохерентнијих система економске теорије уопште"⁹⁾ (Цит. дјело, страна

49).

Када је ријеч о значају науке, треба истаћи и наредну Шошкићеву мисао везану за политичку економију "У нашим данашњим условима познавање политичке економије постало је неопходна потреба за најшири круг људи. За економске кадрове она је неопходан услов. Нико озбиљан не може рећи да се може бавити економском проблематиком ако не познаје марксистичку политичку економију.¹⁰⁾ (Б.Шошкић, Економска мисао, стр. 20).

Академик Шошкић говори о двије значајније кризе економске мисли на Западу. Једне из периода 30-тих година и друге из новијег периода. "Неокласична (маршалијанска) односно, ортодоксна економска теорија није могла да пружи прави одговор на економске проблеме свог доба. На пад привредне активности и масовну незапосленост, ова теорија одговор је тражила у високој најамнини". По овим теоретичарима било је довољно да се обезбиједи привредна равнотежа, на нивоу пуне запослености. По њиховом схватању, активна економска политика државе нема мјеста. Главни задатак државе је обезбјеђење слободне трговине и уравнотежење буџета. Излаз из те кризе била је "кејсијанска револуција". Кејнс напушта микроекономске проблеме (вриједност, распојелу, дохотке) и изучава макроекономске проблеме (укупну прозводњу, запосленост, стабилзацију). Један од главних циљева била је фискална политика и друштвено политицирање инвестиција, да би се остварила пуна запосленост без инфлације. Један од недостатака савремене макроекономске науке каже проф. Шошкић јесте неспособност да се рјешава проблем истовремене незапослености и инфлације, а то значи да се обезбиједи пуна запосленост без инфлације, односно стабилност цијена без незапослености".

Према схватању академика Шошкића научна анализа има за задатак да "открије унутрашњу суштину појаве, њихову међусобну повезаност у узрочност". Да би економска анализа била успјешна, она мора да се служи методом апстракције. Економске појаве морају да се прате у читавом виду ако оне нијесу такве у стварности. Између добре економске теорије, тј. научно засноване економске анализе и привредне праксе не смије да буде стварног размимоилажења. Ако постоји размимоилажење онда је теорија погрешна.

Примјена савремене економске анализе је од посебног значаја, јер она омогућава да се што боље схвате економски ефекти привредних кретања и инструменти привредног система и економске политике.

Дојринос академика Шошкића развоју историје економске мисли

Као што се обично догађа истакнути теоретичари економске мисли (међу њима професору Шошкићу припада значајно мјесто) претходницима класичне економије (меркантилисти и физиократи) не поклањају посебну пажњу.

Тако и академик Шошкић своје стваралаштво у највећој мјери посвећује Смигу и Рикарду. По њему, главни Смитов задатак јесте да

истражује факторе који погодују порасту богатства народа и факторе који коче тај пораст. Заслуга академика Шошкића, добрим дијелом се састоји у томе што је разјаснио неке ставове везане за теорију вриједности Смита и Рикарда. Иако и један и други испитују проблем богатства, њихови се приступи ипак разликују. Тако је код Смита приоритетно богатство, а код Рикарда ће то бити вриједност (иако је он распоdjелу истакао као главни проблем политичке економије).

Вршећи праву научну анализу, професор Шошкић указује, да, по Смиту, вриједност није јединствен израз. Једно је "вриједност у употреби", а друго је "вриједност у размјени", односно употребна и прометна вриједност. Овој посљедњој би боље одговарао термин "размјенска вриједност". Шошкић поријекло ових категорија налази још код Аристотела, и креће се од средњовјековних схоластичара, преко Петија, Лока, Барбона, Гомијанија, Кенса и Тиргоа до Кондијака.

Малочас смо навели Шошкићев став да вриједност није јединствен појам и да је код Смита тај појам веома неодређен "као синоним прометне вриједности", а понекад га употребљава као и употребну вриједност. Оно што Рикарда разликује од Смита, по Шошкићу, јесте то, што он вриједност никад не употребљава као употребну вриједност, већ у смислу прометне вриједности. Како је познато, код Рикарда се сретају и термини "релативна вриједност", "природна вриједност", "позитивна вриједност" и у раду пронађеном 100 година послје његове смрти говори се о "апсолутној вриједности". Заслуга Рикардова се огледа у значајној мјери, и у томе, како каже професор Шошкић, што је "унио знатно више свијетла" на плану разграничења категорија употребне и прометне вриједности.

Анализирајући даље Смитове ставове везане за употребну и прометну вриједност, академик Шошкић каже: "Рекло би се на први поглед да је Смит побркао двије ствари. У жељи да покаже како величина употребне вриједности, корисности, не утиче на величину прометне вриједности, он, као да то разграничење доводи до недопустиве крајности кидајући сваку везу и условљеност између корисности и вриједности"¹¹⁾ (Б. Шошкић *Теорија вриједности*, Београд, 1971, "Савремена администрација", стр. 44)

Закључци до којих академик Шошкић долази су сљедећи:

- појам корисности и код Смита и код Рикарда носи објективни карактер; ту нема међу њима никакве разлике;
- Смит појам корисности схвата сувише уско и једнострано;
- Смит посматра корисност углавном само у технолошко-практичном смислу;
- Смит корисност схвата рационалистички, тј. оно што је разумски оправдано, што одговара природној потреби људи и
- корисност није неопходан услов прометне вриједности.

Рикардови ставови, каже професор Шошкић, знатно су ближи научном третману ове проблематике. За Рикарда корисност је "апсолутно битна за њену прометну вриједност". И даље - по Рикарду - "ако роба ни на који начин не би задовољавала наше потребе, она би била лишена прометне вриједности", без обзира на то колико она била ријетка.

Основни закључак професора Шошкића, по овом питању гласи: "Смит

прилази питању употребне и прометне вриједности само са намјером да покаже како употребну вриједност не треба бркати са прометном вриједношћу, показујући како прва нема ничега додирног са другом. Рикардо - мада се то с формалне стране не би могло закључити - приступа, ипак, питању употребне и прометне вриједности другачије. Он од самог почетка врши анализу прометне вриједности укључујући употребну вриједност, тј. корист у оквиру те анализе¹²⁾ (Б. Шошкић, *Теорија вриједности*, стр. 54). А то значи да се поставља питање да ли је "корисност мјера прометне вриједности"?

Но, да међу њима није било великих разлика може се видјети и из наредног Шошкићевог става: "Али без обзира на изнијету разлику, која одмах не пада уочи, Смит и Рикардо долазе до истог закључка. Први *implicite*, други, *explicit*, одбацује корисност, односно употребну вриједност, као детерминантну вриједност"¹³⁾ (Б. Шошкић, *Теорија вриједности*, стр. 55) (Смит не разматра ријеткост, за њега је само рад детерминанта вриједности. Рад је стварна мјера прометне вриједности свих роба. Он тек понегдје помиње ријеткост. Важност неког предмета, који је у извјесном степену користан јако је повећана њиховом ријеткошћу или великим радом који се захтијева за сабирање знатне њихове количине. По Рикарду, рад и ријеткост су, неопходни услови прометне вриједности).

Осврћући се на ову проблематику академик Шошкић каже: "*Ријеткост* је једина детерминанта вриједности нерепродуктивних, неумноживих добара, а *рад* једина детерминанта репродуктивних, умноживих добара. Два различита принципа, принцип ријеткости и радни принцип, имају, дакле, два сасвим различита и међу собом независна домена дјеловања¹⁴⁾ (Б. Шошкић, *Теорија вриједности*, стр. 44). Тако, академик Шошкић закључује да Рикардов став треба схватити алтернативно, јер прометну вриједност роба може добити или због ријеткости или због количине рада потребне за њену производњу, а не по основу једног или другог. А што се тиче корисности, она је, по Рикарду, само неопходан услов за све робе. Рад добија апсолутни значај као детерминанта вриједности и постаје "безмало свеобухватна" детерминанта у односу на ријеткост која, по Шошкићу, такође постаје безначајна.

Значајан допринос академика Шошкића огледа се и у томе што је радио (не сам) на тумачењу двојаког Смитовог гледања на рад ("на рад који се може купити за робу и на рад који је утрошен на производњу дате робе"). Према Шошкићу, Смит не говори ни једном ријечју о међусобном односу ова два рада. Смит их "употребљава алтернативно" као двије подједнаке величине. А то значи, да је вриједност робе једнака количини рада која је утрошена на њену производњу и количини рада која се за њу може купити. Овакво Смитово схватање треба тражити у његовом погледу на подјелу рада и на просту робну производњу.

У оваквом Смитовом ставу нема "никаких противурјечности, недоследности или бркања", каже професор Шошкић, како су неки мислили. "Смит даје час једно час друго мишљење у зависности са ког становишта посматра проблем вриједности. Када га посматра са становишта онога ко жели да стекне неку робу Смит говори о количини

рада утрошеној на њену производњу. Кад, пак, посматра вриједност са становишта онога ко већ посједује неку робу он говори о количини рада која се за њу може купити.¹⁵⁾ (Б.Шошкић, *Теорија вриједности*, стр. 86).

Рикардов приступ је сасвим другачији. Он полази од количине рада која је потребна да би се дата роба произвела. Разлика између Смита и Рикарда се може наћи преко наредна два фактора, тј. преко живог рада (од кога полази Рикардо) и капиталистичког друштва, што даље значи од капиталистичке робне производње.

Професор Шошкић поставља сасвим разумљиво питање "Како објаснити чињеницу да Рикардо као изразито суптилни мислилац не увиђа да Смит у истицању те двије количине рада, у оном оквиру у којем смо их ми третирали, полази од те претпоставке"? Наредно питање Шошкића односи се на то што би биле суштинске разлике између два великана економске мисли. Наиме, Смит истражује мјеру прометне вриједности, а Рикардо - од чега зависи прометна вриједност. Смит није, рекло би се, поставио питање "од чега зависи прометна вриједност". Иако није дао децидиран одговор, ипак, прометна вриједност зависи од количине рада ("Увијек и свуда је скупо оно до чега се тешко долази или оно што стаје много рада")

У друштву простих робних произвођача, Смитове двије количине рада јесу једнаке, наглашава Шошкић, и могу подједнако вршити добро улогу мјере вриједности. "А то даље значи, и то треба посебно истаћи да оне обије могу мјерити и одржавати величину вриједности робе и промјену у тој вриједности.¹⁶⁾ (Б.Шошкић, цит. дјело, стр. 93). На основу овога он прави закључак, да нијесу у праву неки економисти који говоре о двије Смитове теорије радне вриједности. "Једно је питање: од чега зависи вриједност робе, а друго је, пак, питање чиме се та вриједност мјери. Као што се види, вриједност не зависи од обије ове количине већ само од прве (количине рада која је утрошена на производњу робе), а обе ове количине мјере ту вриједност"¹⁷⁾ (Б.Шошкић, цит. дјело, стр. 94).

Како смо већ рекли, Рикардо директно поставља питање: од чега зависи вриједност робе? По њему вриједност зависи од потребне количине рада за њену производњу. Рикардо, и порд тога што је у много чему пошао даље од Смита, није схватио дуализам у његовом рјешењу. Разлике настају, каже Шошкић, тек са питањем "Универзалне мјере вриједности засноване на концепцији о непромјењивој вриједности рада". И то је "разлог зашто Смит у количини рада која се може купити за неку роби види мјеру вриједности"¹⁸⁾ (Б.Шошкић, цит. дјело, стр. 97).

Академик Шошкић прави још једну замјерку великанима економске мисли, јер нијесу схватили "количину рада која је потребна за производњу неке робе и са становишта разлике између индустријске и пољопривредне производње". Такође нијесу били децидни ни када је ријеч "о количини рада која је била потребна за производњу или је сад потребна". Многа од ових питања су остала неријешена до Маркса.

Док је Смит, према професору Шошкићу, дао заокружен систем економске теорије, Рикардо је развио тај систем и учинио га најкохерентнијим у историји економске мисли, што га је учинило непосредним

извором Марксове економске теорије.

Велика заслуга академика Шошкића огледа се у томе што је дао значајан допринос упоредној анализи Смитовог и Рикардовог стваралаштва, посебно у области теорије радне вриједности. Разлика у ставовима ова два велика мислиоца често су термилошке природе. Оно што је посебно значајно јесте Шошкићева констатација да је "неосновано одвајати британске класике од Маркса и, дајући њиховим ставовима значај који немају, вјештачки их приближавати позицијама маргиналиста, и да је исто тако неосновано, да се, у жељи да се покаже блискост између британских класика и Маркса сувише идентификују ставови британских класика и Марксови ставови на крају даје такође неосновано да се, у жељи да се покаже што већа Марксова оригиналност, ставовима класика умањује значај са становишта доприноса које налазимо код Маркса"¹⁹⁾ (Б. Шошкић, цит. дјело, страна 132-133).

Теорији вриједности британских класика у стваралаштву академика Шошкића дао сам намјерно највише пажње, из два разлога: прво, јер је теорија вриједности била централно питање у историји економске мисли; и друго, академик Шошкић је британским класицима поклањао изузетну пажњу.

Ако бих ишао редом - како су се смјењивали правци и школе у историји економске мисли, онда би била на реду вулгарна економија. У свом стваралаштву академик Шошкић је приказује као вулгарну апологетику, без неког посебног анализирања њених представника.

Већ смо напоменули да је Марксов економско-теоријски систем директни наставак енглеске класичне економије у "вашој разрађеној форми". Поред тога што је Маркс даље развио теорију радне вриједности, посебно са учењем о вишку вриједности (што представља камен темељац његове економске зграде), Маркс је даље вршио макро-економску анализу динамичког карактера дао теорију друштвене репродукције и основне елементе учења о кризама. Он такође указује на развој капитализма и указује на његову историјску пролазност. Марксу припада посебна заслуга на плану истраживања друштвених односа у капитализму и повезивање социјализма са радничким покретом. Марксово стваралаштво је квантитативно и критика анализе капитализма тј. анализа друштвене стране економских односа. Он је "свјесно оставио по страни детаљну анализу економских феномена који се односе на позитивно руковођење привредом"²⁰⁾ (Б. Шошкић, *Економска мисао*, стр.36)

Према академику Шошкићу, Марксова економска теорија један је од најзначајнијих корака у развоју економске науке. "Маркс је успио да сачува, коригује и даље развија све научне елементе главних представника класичне политичке економије Смита и Рикарда и да, вршећи нове, свестраније и суптилније анализе, да један од најкохерентнијих система економске науке уопште"²¹⁾ (Цит. дјело, стр. 49). Марксово стваралаштво у економској области може да послужи као довољно широка теоријска основица "за разраду свих оних основних проблема капиталистичке и социјалистичке привреде, којима се он из одређених разлога није, или није довољно, бавио". Међутим, "било би крајње поједностављено ако би се

Марков рад проглашавао основицом скоро свих већ постојећих савремених теорија на Западу"²²⁾ (Б.Шошкић, *Економска мисао*, стр. 40).

Чињеница је да академик Шошкић није много анализирао Лењинову економску мисао, али сматра да је од посебног значаја за практичну дјелатност. Он посебно цијени Лењинов став по коме "маркрисзам није догма, већ руководство за акцију". "Марксовој теорији не треба приступити као скупу догми, као окошталом, једном за свагда датом учењу у коме нема шта да се дода, већ као учењу које треба примјењивати, развијати и развијајући, ако то пракса и нова сазнања траже, кориговати". И даље "Лењинов стваралачки, недогматски однос према Марковом учењу, према Марксу уопште, јесте најбољи одговор оним друштвено политичким покретима који не успијевају да се одвоје од шеме, догми, униформисаности, теоријској зачаурености и који стваралачке поступке нашег југословенског покрета проглашавају као *најушишање, као ревизију марксизма*"²³⁾ (Б.Шошкић, *Економска мисао*, стр. 70). Оно што академик Шошкић посебно цијени код Лењина, јесте чињеница, да се он није либио да коригује или напусти одређене ставове које је наметнуо живот.

Према академику Шошкићу, маргинализам је правац у историји економске мисли који носи изразито антимарксистички карактер са значајним примјесима апологетике. Ни аустријска ни лозанска школа немају неког посебног значаја за изучавање привредне проблематике. Посебна заслуга кембрицке школе огледа се у анализи тражње. За аустријску школу је карактеристично напуштање принципа радне вриједности и субјективна теорија вриједности. Њени представници су најжешћи противници марксизма. Математика и математички симболи су стекли право грађанства у савременој економској литератури благодарећи, прије свега, Валрасу и Парету.

Кембрицка школа "представља симбиозу теоријских гледања раних маргиналиста и класичних концепција". Професор Шошкић веома високо цијени Маршала. (Није претјерано рећи да је у југословенској економској литератури, послје Лаврача, највише о њему писао). По Маршалу, вриједност зависи и од трошкова производње и од тражње. То је одступање од психологизма аустријске школе. Код Маршала се појављује корисност као субјективна категорија. Елементи на страни понуде и тражње су детерминантне вриједности. Његова теорија вриједности је у ствари теорија цијена. "Маршал покушава да да теорију вриједности као универзалну, која објашњава размјенски однос роба. Маршалова економска теорија (вриједност и расподела) служи као основица микроекономске анализе. Маршалово и Валрасово учење је лишено апологетике и далеко је испред психолошке школе"²⁴⁾ (Б.Шошкић, *Економска мисао*, стр. 54).

Кејнзијанска макроекономска анализа "представља најзначајније поглавље у развоју најновије економске мисли на Западу. Она значи радикално кидане са традиционалном посткласичном и маршалијанском теоријом, односно теоријом маргиналистичког правца, како у погледу домена анализе, тако и у погледу неких основних теоријских концепција"²⁵⁾ (Б.Шошкић, *цит. дјело*, стр. 37). Ова школа (може и правац) анализира макроекономске категорије, као што су: национални доходак, укупна

запосленост, потрошња, штедња, инвестиције. Једно од битних обиљежја овог правца је примјена државне интервенције. Велика економска криза и догађаји који су је пратили изабацила је у први план дјеловање капиталистичке државе и њену антидепресиону и антицикличну политику. А у економској науци појављује се једно ново име - Џон Мајнард Кејнс.

У то вријеме се све више од тржишта прелази на анализу трошкова и пословања предузећа, проблеме запослености, боље рећи незапослености, планирање, програмирање и кибернетику. "Релативном смањивању учешћа апологетике допринијела је и својевремено оријентација економске мисли на Западу у правцу тзв. научног позитивизма, гдје се од економске науке тражи да буде друштвено неутрална, да се ограничи на анализу техничког карактера, препуштајући анализу друштвених односа социологији".²⁶⁾ (Цит. дјело, стр. 58).

Појава Кејнса и његовог главног дјела "Општа теорија запослености, камате и новца", према академику у Шошкићу, означава најзначајнији догађај у развоју ванмарксистичке економске мисли на Западу. Ово дјело значи "супротстављање теорији посткласичних немарксистичких писаца, прије свега у домену анализе и могућности масовне незапослености у капитализму и карактера економске политике".²⁷⁾ (Цит. дјело, стр. 58)

Појава Кејнса значи да се економска наука почела бавити макроекономском анализом. А то је и дјелимично повратак британским класицима и Марксу. Кејнсово одбацивање Сејовог "Закона тржишта" означава да тржишни механизам капитализма није у стању да обезбиди пуну запосленост. Појава Кејнса значи, такође, одбацивање либералног концепта привредног развоја и трасирање политике државне интервенције. "Као што је погрешно не видјети разлику између Кејнса и претходне теорије, погрешно је и опјењивати Кејнсову теорију као потпуно негирање маршалијанске микроекономске теорије цијена и расподеле. Став Кејнса према капитализму аутоматски не дисквалификује читаву његову анализу, инструментариј и одређене мјере економске политике".²⁸⁾ (Цит. дјело, стр. 58).

Поред ових најзначајнијих питања из историје економске мисли професор Шошкић се у својим радовима дотакао стваралаштва Џона Робинсона, Ченберлена, Срафе, Хикса и још бројних других економиста. Њихове теорије "представљају један од најзначајнијих корака у развоју маршалијанске школе! Ови писци истражују размјену и "несавршеност тржишта, и дају на одређен начин "критику америчког начина живота".

III

Неки Шошкићеви погледи на економску теорију

Ако бих себи поставио дилему у којој области је јаче перо академика Шошкића, да ли у економској теорији или економској политици, онда би приоритет дао академику - теоретичару. Међутим, и његови ставови из економске политике сврставају га међу значајније ствараоце из области економске науке на тлу бивше СФРЈ.

У својим књигама: "Производња, запосленост и стабилизација - савремена економска анализа"; "Расподјела дохотка у тржишној привреди - савремена микроекономска анализа"; "Савремена економска анализа" и "Економска мисао и економска политика" - он је обрадио неке тако значајне проблеме из економске политике, као што су запосленост и фактори који на њу утичу, инфлација, стабилизација, монетарна и фискална политика, антициклична политика, улога државе у привредном животу и др.

Запосленост, односно незапосленост он ставља, рекло би се на најважније мјесто. Овај проблем је од Велике кризе добио на актуелности у капиталистичком свијету, а у нашој земљи је веома присутан за последњих 20 година.

Како је познато, проблем запослености је главни предмет Кејнсове анализе, као и анализе неких његових савременика. (Професор Шошкић је један од два југословенска економска теоретичара који је највише пажње посветио Кејнсовој економској мисли. Друга је Савка Дабчевић Кучар - докторска теза). Масовна незапосленост 30-тих година довела је до великог смањена обима производње и пада националног дохотка. Један од фактора који позитивно утиче на сузбијање незапослености, или њеног довођења на пристојну мјеру, јесу инвестиције. (Јер стања пуне запослености ни у најразвијенијим земљама нема. Толерише се скоро свуда стопа од 3 до 4 %). До заустављања незапослености и пада националног дохотка доћи ће када се уравнотежи штедња и инвестиција. Ако штедња добије превагу онда се незапосленост повећава а национални доходак пада.

Незапосленост, каже проф. Шошкић, је једна, уз то најозбиљнија, страна нестабилности капиталистичке привреде. "Друга страна те нестабилности је инфлација". "Проблематика незапослености лежи у основи Кејнсијанске економске анализе што је диктирано Великом економском кризом"²⁹⁾ (Цит. дјело, стр. 93.) Инфлација, добија посебан значај у периоду после другог свјетског рата. Према макро-економској анализи и ниво производње и ниво запослености условљени су међусобним односом: штедња - инвестиције или новчана реална акумулација.

Проф. Шошкић поставља питање: "који су услови потребни да би се постигла пуна запосленост без инфлације?", односно да би се обим инвестиција поклопио са обимом друштвене штедње на нивоу пуне запослености без инфлације. Заступајући ставове присталица савремене макро анализе, он сматра да инвестиције имају предсудну улогу. Укључујући категорију мултипликатора (идеја Р.Ф. Кана и Џ. М. Кенса) Шошкић констатује: "повећање инвестиција ће довести до повећања реалног националног дохотка у већем обиму него што је обим повећања инвестиција, другим ријечима: повећање националног дохотка биће веће него што је повећање инвестиција".³⁰⁾ (Цит. дјело, стр. 95). Закључак академика Шошкића гласи: "Свака промјена не само у инвестицијама, већ такође и склоности потрошњи, односно штедњи, или уопште говорећи штедљивости има мултипликаторски ефекат на национални доходак и запосленост".³¹⁾ (Цит. дјело, стр. 99).

Са одбацивањем Сајовог "закона тржишта", преовладава Кејнсова

идеја да у капиталистичкој привреди не постоји такав механизам "који доводи до стања пуне запослености". А то значи, да би се обезбиједила и она условна пуна запосленост (стопа 3-4%) потребна је државна интервенција.

Познато је (то смо већ напоменули) да академик Шошкић изузетно цијени Кејнса и његову теоријску мисао, посебно овај дио који се односи на запосленост, за коју каже да је одиграла значајну улогу у формирању економске политике савремене капиталистичке државе. Тако су главни задатак Кејнсове теорије и састојао у томе да се капитализам спасава посредством државне интервенције. Због тога се о његовој теорији и говори као о теорији "регулишућег капитализма".

Говорећи о најважнијим прокламованим циљевима економске политике на Западу, проф. Шошкић истиче да су то пуна запосленост и стабилне цијене без инфлације, "Та стабилизациона економска политика је, по правилу, или антидепресиона или антиинфлациона у зависности од тога да ли је у питању борба против незапослености, или против општер пораста цијена".³²⁾ (Цит. дјело, стр. 132)

Кад је ријеч о стабилизационој политици академик Шошкић говори о монетарно-кредитној економској политици, као њеном првом виду. Њена ефикасност је већа у ситуацији инфлације због претјеране тражње, него у стању дубоке депресије, када средства монетарно-кредитне политике постају често и неефикасна. Фискална политика се појављује као други вид стабилизационе економске политике. "Повећање државних издатака се појављује као средство антидепресионе, а њихово смањивање као средство антиинфлационе економске политике"³³⁾. (Цит. дјело, стр. 134). Као прво средство фискалне анти-депресионе економске политике 30-тих година појавили су се јавни радови, а касније се и све више истицало смањивање пореза. Академик Шошкић истиче да су мјере фискалне политике, узете у цјелини радикалније, по својим друштвеним посљедицама, него мјере монетарне политике.

Наредно питање ко је истиче професор Шошкић јесте однос између нивоа цијене и привредног раста. Стабилне цијене подстичу штедњу, а инфлација је смањује. Инфлација утиче на пад извоза а повећава увоз. Најповољније је оно стање када привредни раст не води до пораста цијена. Инфлација је, по правилу, пратила стање пуне запослености. Она међутим, сада може да настане и у стању недовољне запослености, тј. онда када привредни ресурси нијесу довољни искоришћени. "Да би антиинфлационе мјере монетарне и фискалне политике, смањујући укупну тражњу, довеле до жељених резултата, тј. до заустављања инфлације, а не до истовременог повећања стопе незапослености, потребно је да привреда буде структурално флексибилна у погледу цијена и мобилности ресурса"³⁴⁾ (Цит. дјело, стр. 138)

У структурално нефлексибилној привреди, инфлација може да се појави и у стању високе незапослености. У таквој ситуацији и цијене и профити и наднице расту.

Проф. Шошкић поставља и наредно питање: "Да ли је савремена капиталистичка држава у стању да успјешно рјешава проблеме

нестабилности своје привреде, односно да ли су средства стабилизационе економске политике довољно ефикасна за сузбијање незапослености и инфлације?" Упоредујући дејства монетарне и фискалне политике, у склопу стабилизационе економске политике, он сматра, да је фискална политика ефикаснија. Уз то он наглашава да је потребно проширити директне производне функције државе (јавни радови, државни сектор привреде и др).

Професор Шошкић говори и о теоријским основама савремене макроекономске анализе и указује на то да се она у значајној мјери разликује од микроекономске анализе, прије свега у полазним претпоставкама. Како смо већ навели у претходним излагањима, микроекономска анализа (маргиналистичка и маршалијанска) је полазила од претпоставке да тржишни механизам обезбјеђује пуну запосленост. Кејнсијанска макроекономска анализа полази од претпоставке да тржишни механизам, "ако је препуштен сам себи, не може да обезбједи пуну запосленост". А то значи својеврсни повратак Марксу. Савремена макроекономска анализа је примјенљива на тржишну природу. Она је "веома релевантна и за социјалистичку тржишну привреду. Економска политика која проистиче из макроекономске анализе, јесте *mutatis mutandis* примјењива за југословенски тип социјалистичке привреде, с тим што би наше специфичности морале да дођу до изражаја нарочито у неким доменима економске политике".³⁵⁾ (Б.Шошкић, цит. дјело, стр. 170).

Академик Шошкић наглашава да проблем привредне стабилизације у марксистичкој литератури није имао неку већу традицију. Марксистички теоретичари из економске области бавили су се претежно планском природом централистичког типа, која је, како је познато, сматрала да је појам нестабилности неспојив са социјалистичком привредом.

У савременим условима битно се измијенила улога капиталистичке државе. Иако она по правилу жели да заштити интересе класе на власти, ипак она више није искључиви представник те класе. Њену улогу јача у области аницикличне политике, на плану стабилизационих мјера, мјера подстицања привредног раста и довођења стопе незапослености и стопе инфлације на разумну мјеру.

Академик Шошкић истиче да се не може дати јединствен одговор на питање шта је у домену савремене макроекономске политике значајније: постизање што више стопе привредног раста и пуне запослености или стабилне цијене. Другим ријечима, борба против привредног застоја и незапослености или против инфлације. Код нездрављених земаља примат добија привредни развој.

Развијене тржишне привреде подложне су цикличним кретањима. Главни циљ наше (југословенске) економске политике јесте стање пуне запослености без инфлације уз стабилне цијене. Антициклична економска политика нема за циљ ограничавање тржишног карактера привреде. "Антирепесиона тј. експанзиона монетарно-кредитна политика долази нарочито до изражаја у периоду када се кредити повољно добијају. Монетарнокредитна политика дјелује само индиректно и ствара повољну климу за повећање ефективне тражње"³⁶⁾ (Цит. дјело, стр. 182). Повећање

југословенске запослености у условима тржишног привређивања зависи, прије свега, од два фактора: повећања производње и тржишне тражње.

Говорећи о стабилизационој економској политици у самоуправном друштву, професор Шошкић каже, да је "стабилизациона, антиинфлациона и антирецесиона економска политика - један од приоритетних задатака савременог друштва". Још 1971. године, он говори да је неodrживо говорити о инфлацији "као феномену капиталистичког друштва. Тврдити да је инфлација само феномен капитализма значило би - што се тиче нашег економског система - или негирати инфлацију као појаву или негирати социјалистички карактер наше социјалистичке привреде"³⁷. (Цит. дјело, страна 203). Зато се морају предузимати различите врсте антиинфлационих мјера у зависности од врсте инфлације. Стабилизациона економска политика, је прије свега, антиинфлациона економска политика, са основним циљем да се заустави пораст цијена. "Антициклична економска политика је синоним најшире схваћене стабилизационе економске политике и обухвата у цјелини антирецисиону и антиинфлациону економску политику."³⁸ (Цит. дјело, стр. 205).

Говорећи о запослености и запошљавању у нашој земљи, професор Шошкић каже да привреда не смије бити препуштена искључивом дјеловању тржишта, јер би то могло да доведе до већих падова. Да до тога не би долазило, он предлаже уграђивање одређених стабилизатора, од којих су најважнији: прогресивни порески систем, који доводи до аутоматских промјена у нивоу пореских обавеза; друштвено договарање; систем доприноса за незапосленост и социјалну и другу заштиту. Но, далеко значајније су мјере економске политике против незапослености. Она мора бити селективна и диференцирана ако је незапосленост праћена инфлацијом. Пореска политика је код нас до сад коришћена углавном у фискалном а не у антицикличном смислу. Пореска политика против незапослености мора бити блага, тј., на смањивање опорезивања како би становништво располагало са више средстава. Пореска политика не мора увјек обезбјеђивати буџетску равнотежу.

Академик Шошкић је разматрао и проблеме привредних система. "Централна планска привреда" - како он каже - "сматрала се као антипод тржишној привреди, а план као антипод тржишту"³⁹ (Цит. дјело, стр. 235.). Тржиште се сматрало инкарнацијом стихије и анархије и узроком многих зала. Планови су били аксиоме и закони. Према схватању академика Шошкића план и тржиште би морали да дјелују комплементарно. "План би требало да утврђује дугорочне циљеве развоја. Планови би требали да утврђују и економску политику и инструменте система, који треба да допринесу реализацији система"⁴⁰ (Цит. дјело стр. 238). Тржишна привреда, само по себи, не претпоставља искључиво приватну својину, може она да дјелује и у условима колективне својине. Она претпоставља интегралну цјелину и висок степен технолошке развијености. Економисти не би смјели да бркају дилему "План или тржиште", јер је такво гледање крајње поједностављено. Тржишној привреди на нивоу републике или федерације план је неопходан. "Једна велика, богата, развијена, са великим дохотком, тржишна привреда не би могла да се

замисли без неког општег генералног плана^{"41)} (Цит. дјело, стр. 242).

Тржиште и његов механизам, по академику Шошкићу, нијесу у стању да сами обезбиједи пуну запосленост без инфлације. Због тога се намеће потреба, да друштво, на вишем степену свог развитка, посредством економске политике омогући такве тржишне услове који ће обезбиједити пуну запосленост, виши ниво привредне активности, односно вишу стопу привредног раста али без инфлације.

Закључак академика Шошкића гласи: "Социјалистичка привреда може, да не кажемо мора, дугорочно посматрајући, бити тржишна, ако хоћемо да она буде ефикасна и успјешна. А то значи да нове снаге, тржишне снаге, тржишна тражња, наравно суочена са понудом, а не централни план, буду фактор који одређује у основи обим и структуру производње^{"42)} (Цит. дјело, страна 243).

Говорећи о односу економске теорије и економске политике, академик Шошкић каже да економска теорија губи свој *raison d'être*, ако не служи као основица економске политике.

Економска политика која не полази од одређених теоријских рјешења, је по правилу, кратковида и она ће прије или касније показати неадекватне резултате^{"43)} (Цит. дјело, стр. 245).

З а к љ у ч а к О значају академика Шошкића за развој економске науке говори и неке његове мисли из увода књизи *Теорија вриједности - класична економска анализа*. Он анализу врши на оригиналним текстовима британских класика, што је и једино правилно с научне тачке гледишта. У читавом стваралаштву, гдје се о њима говори, он им даје оно право мјесто које им припада у историји економске мисли. Они јесу Марксови претходници (енглеска класична економија је један од три извора марксизма) а Маркс је њихов настављач који је довршио нека питања која су код њих била недовршена.

Заслуга академика Шошкића је, између осталог, у томе што је указао на једностраност неких теоретичара економске мисли. Он је, истичући значај и недостатке класичне економије, подвукао оно што је битно, и по чему је Маркс отишао испред совјих великих претходника. О научној принципијелности нашег слављеника, добрим дијелом може да говори и његов однос према Смиту и Рикарду. Он Смита посебно цијени али истиче да је Рикардо доследнији теоретичар, посебно у области теорије вриједности, коју грађанска економска мисао не прихвата. Али се ни Марксова мисао не може схватити ако је не узмемо у контексту са његовим великим претходницима, чија су му дјела била један од извора сазнања. А главни задатак Марксове економске теорије била је "научно заснована критика капитализма", која је послужила, како каже професор Шошкић, као теоријска основа за васпитање генерација радничке класе на плану рушења капитализма и његове замјене социјализмом. Задатак марксистичке мисли преласком на изградњу социјалистичке привреде, по Шошкићу, битно се промијенила. Квалитативна анализа замјењује квалитативну, а проблеми привредне изградње добијају приоритетан значај.

Prof. dr Milo Marković

CONTRIBUTION OF ACADEMICIAN ŠOŠKIĆ TO THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC SCIENCE

S u m m a r y

It is easy and difficult to talk about academician Prof. dr Branislav Šoškić and his creative work. It is easy because he left behind a rich opus, and difficult because it is not simple to select what is the most significant, what represents his special contribution to the economic science. And that contribution is very important.

Different from many economists dealing exclusively with the theoretical issues, academician Šoškić has left a visible trace both in economic theory and in economic policy and economic system, what provides for him one of the most important positions in economic science in the expanses of former Yugoslavia.

Let's point out only some characteristic positions of academician Šoškić. Speaking of the relationship of Marxist and extra-Marxist thought long ago he indicated that for this latter one it is quite inadequate to say that it lacks the objective scientific contributions. Speaking about the relationship of theory and practice, he rightly says that the economic theory should be the theory of economic policy, and that the scientific analysis has the task to discover the internal essence of the phenomena, their interlinkage and causality.

Academician Šoškić's great merit is also reflected in his significant contribution to comparative analysis of Smith's and Ricardo's creative work, especially points to the problems in which Marx's originality is fully expressed, but he also adds that this theory should not be observed as an assembly of dogmas, but as a philosophy which should be developed and corrected. Academician Šoškić emphasizes the significance and pays special attention to Marshallian and contemporary neo-classic micro-economic analysis. He designates the occurrence of Keynes and his main work as the most significant event in the development of more recent economic thought.

Asked about a difficult dilemma on the field in which the pen of academician Šoškić is sharper, economic theory or economic policy, I would still set the priority on academician -theorist. However, both his analysis and his positions from the economic policy list him among the most significant authors in the field of economic thought on the territory of former Yugoslavia.

Academician Šoškić rightly indicates that market and its mechanism alone are not able to provide a high level of economic activity and full employment of manpower without inflation. That is why the need of an active macro-economic policy is being imposed. According to academician Šoškić, just the same as the theory loses its *raison d'être*, if it does not serve as a basis of economic policy, the economic policy which does not start from respective theoretic decisions is, as a rule, short sighted and sooner or later it will demonstrate the inadequate results.